

Kántor Lajos

Az elfogulatlanság esztétikája

(Tolnai Ottó Magyar Irodalmi Díjáról)

Költő disznózsírból. Ennél provokatívabb, avantgárd módra kihívóbb címet nemigen lehetett volna találni Tolnai Ottó 2004 végén, a pozsonyi Kalligram Kiadónál megjelent kötetének, amely alcímében ugyan egy rádióinterjú regényének mondja magát, valójában azonban nagyesszé. Maga a szerző is annak véli – és a figyelmes olvasó megerősítheti ezt az állítást. A szerző természetesen Tolnai; Palicson élő és néha Budapesten vagy utóbb Berlinben lakó magyar író, úgymond vajdasági (egykor jugoszláviai), tehát semmiképpen nem tévesztendő össze a nagyváradi születésű nyomda- és laptulajdonossal, a Tolnai Világlap és a Tolnai Világlexikon kiadójával – azonos viszont az újabb kori magyar irodalom alakulásában figyelmen kívül nem hagyható *Új Symposion* volt újvidéki főszerkesztőjével.

Mindez mellékesnek volna mondható, hiszen a Magyar Irodalmi Díj az alapítók szándéka és a zsűri ítélete szerint az év legjobb könyvének íróját jutalmazza, ám a *Költő disznózsírból* – megtévesztő címe ellenére – egy életutat, egy életművet fog át, miközben új Tolnai-mű születik: lehet, hogy a sok jó közt éppen a legjobb. A kötet indítóokául szolgáló rádióinterjú kezdeményezője, Parti Nagy Lajos pontosan jellemzi, amit Tolnai Ottó „csinál”; az ugyanis valóban „sokkoló, mellbevágó és gyönyörűséges, hogy mindennek mindennel páratlanul szerves, opálosan finom összefüggései vannak, egy transzcendens és tenyeres-talpas pókháló a mű, a műved, amit az ember nem győz eleget és elégszer csodálni.” De szakadjunk el a csodálat szavaitól, próbáljuk magát a művet nézni – megkerülhetetlen összefüggésrendszerében.

Avantgárdnak, szándékosan mehökkentőnek nevezhetjük a címet, az életregény terjedelmű nagyesszé szövege ugyanakkor a hagyományokhoz való kötődés bizonyítékául is idézhető. (Akaratlanul Szilágyi Domokos életműve idéződik fel bennem; Tolnai írja is: „Szilágyi Domokos néma barátok voltunk”.) Elődök és idősebb kortársak nem csupán figuránsokként tűnnek fel Tolnai Ottó elbeszélésében. Ne felejtjük: maga a könyvcím Kosztolányi Dezsőtől kölcsönzött. Tehát Kosztolányi, majd Csáth Géza és Mándy – majd egy Csáth-szöveg-

---

Elhangzott a Magyar Irodalmi Díj átadásakor, 2005. február 17-én, a Magyar Tudományos Akadémián. A kitüntetéshez szerkesztőségünk régi barátjának szeretettel gratulálunk.

hez kapcsolva Chagall, Beckett és Danilo Kiš asszociálódik „A szükséges felesleg” című fejezetben. Mándy Ivánt „a mondat mint olyan” juttatja eszébe, a mondat, amelyet alkalmi tanítványaival, szerb, horvát és persze magyar gyerekekkel gyűjtet össze – az utcáról vagy könyvből. A mondat, amely minden – prózai, drámai vagy verses – mű alapja.

Hogy lényegében nem egy hosszúra, végtelenre sikeredett rádióinterjúról van szó, azt Tolnai Ottó mondatai igazolják. Az indázó, mellé- és alárendelésekkel operáló, már-már határtalanul asszociáló, végül mégis összerendeződő mondatok. A rendkívül informatív, ugyanakkor önreflexiókkal sűrűn élő kijelentések. Korszerű prózanyelv ez, amely – bármilyen meglepő – akár Móricz Zsigmond mesélő kedvét-képességét társítja tudatunkban. Tolnai Ottó ugyanis nagy és jó humorú, de véresen komoly mesélő: egy tárgy, egy hirtelen felbukkanó cím vagy időpont az emlékek áradatát indítja el – és ennek az áradatnak céliránya van. Azon vesszük észre magunkat, hogy az egymásra épülő realista elemekből groteszk összkép alakul, sőt már-már az abszurd vidékén járunk. Műfajok találkoztatására is példa a *Paripacitrom* című darabjának újvidéki bemutatóját megelőző pesti kórházi kaland s még inkább a vajdasági főváros egyik vadászboltjában lejátszódó jelenet, a bemutató színészeinek megajándékozására vásárolt tíz kis finn kés története. Az asszociációk láncán bejön a szülőváros, Magyarokanizsa, a hálóval fogott, megöszülő nyúl, az apa által megígért puska, Finnország – és a kések megvásárlása, a jelenet vége, a következőképpen: „...feleségem megszólalt. Kérünk tíz darabot. A boltos hirtelen hátrafordult. Nem értette, miről van szó. Az egyik lila horog talán bele is akadt a mutatóujjába. A kis, finom, finn zsebkések évek óta ott porosodtak, senki sem vett még belőlük. Meg volt győződve, ő már úgy fog nyugdíjba menni, sőt meghalni is, hogy azokból a semmis zsebkések közül egyet sem ad el. Talán rég le is írták, selejtezték őket. Nem is szerepelnek már a leltárban. Nem volt időnk magyarulkodikni, rohannunk kellett a bemutatóra – ahol a darab végén nekem ki kellett menni a színpadra, ami halálosan nehezemre esett, talán azért volt az az érzésem, immár nem is bánám, ha az a bolti jelenet, ez a bolti kamaradarab, amely karabéllyal, végtelen és könnyörtelen *Itt a piros, hol a piros?* játékkal máris izgalmasabbnak bizonyult a *Paripacitrom*nál, nem bánám, ha végtelen elhúzódna, ha ott, éppen ott megállna az életünk, mert hát valahol úgyis meg kell állnia egyszer, s ha már meg kell állnia, miért ne állhatna meg éppen egy kis boltban, egy kis bolti kamaradarab közepette, hiszen ha választhatnék, hol is álljon meg, talán akkor is éppen egy homályos, dohos, kis boltot választanék: lila sörétek, lila horgok, lila pengék...”

A versmondatról, a Tolnai-vers születéséről, az abszurdba hajlításáról is van története, természetesen több is. Az egyik ilyen a csipkéről – következőképpen 1969-es verskötetéről, az *Agyonvert csipkéről* – szól, a másik a szentjánosbogárról. Ez utóbbi, hagyományosnak gondolt lírai motívum a balkáni háborúval, Tolnai Ottó fiának koszovói katonai szolgálatával kapcsolódik össze. Nem állom meg, hogy innen is ne idézzek néhány mondatot, az élmény leírásának és továbbgondolásának jelzésként. Tehát: „Fiam Koszovón egy hegybe vajt hatalmas lőszerraktárt őrzött. Amikor először utaztunk le hozzá, megdöbbenve láttam, noha bizonyos lírai dolgokban szuverénnek képzeltem magam, megdöb-

benve láttam, hogy ott lenn egészen nagyok a szentjánosbogarak. Kétszer-háromszor akkorák, mint mifelénk. Te, ide nem szükségesek sem az indiánok, doból albánok, mondtam, már ezek a szentjánosbogarak is képesek felrobbantani a lőszerraktárt... Aztán, amíg lenn voltunk, éjszakánként, akár valami hibbant bogarász, aki vagyok is valójában, a szentjánosbogarakat fogdostam, tanulmányoztam, még egy cikket is eldobtam, hogy ellenőrizzem, igaz-e, amit a vicc mond, hogy a szentjánosbogár, fokozott nemiségéből kifolyólag, még a csikkre is startol, lecsap bukórepülésben. A megrázkódtatást az okozta, e semmis bogárkát, addig ártatlan, mint másik neve mondja, mécsbogárnak, sima lírai rekvizitumnak tudtam. A lőszeres barlang, amelyet ez az új ősember ismét belakott, nem robbant fel (pontosabban nem ott és nem akkor robbant fel a félsziget), ám ismét felrobbant, akárha kezemben – a vers, azóta ritkán írok verset, amelyet ne robbantanék fel, ne zavarnék meg heterogén elemekkel, melyek közül valamilyik ellenőrizetlen, ellenőrizhetetlen, lévén az igazság, a lírai is, mindig összetettebb, veszélyesebb, a legártatlanabb lírai kellék is életveszélyes, még abban is ott a gyújtózsínór ultraviola szála...”

Vagyis a prozodiától a földrajzig, a politikáig, a háborúig jutottunk – és viszont. A határ, a Tisza mentén megélt kis és nagy kalandok, a gyermekkor és a jelen, a „Tarkovszkij-zóna” (Tolnai inkább ezt használja, nem a kisebbség fogalmát), az alföldi világ és a valamikor szintén szelídnek tudott, az egyetemességet s a végtelent behozó, második szülőhazaként szeretett-tisztelt Adria egyformán főszereplők Tolnai Ottó könyvében, ahol a „jugoszláviaiság” az ott élők (egy része) számára normális és abszurd valójában is megnyilvánult. A magyarkanisaiak, az újvidékiek, szabadkaiak mellett a távolabbról összejövő szerb és horvát írók közösségében mutatkoznak meg a letűnt és a továbbélő hétköznapiak, hogy egy adott pillanatban minden összekavarodjon, metaforikusan és konkrétan vértóként mutassa magát, a Tisza-parti hajdani vidám gyerekből, Dubrovnik szerelmeséből a „balkáni beteg” szindrómája bújjon elő. (És közben olyan is akad, aki változatlanul Tito-szobrocskákat készít, Ausztráliába küldözgeti őket...)

Mit tesz ma a *Költő disznósírból* írója? Nem követi – vagy csak rövid időre – a Párizsba és világhírré jutott kanizsai barát, a színházi ember Nagy József (Joseph Nadj) útját, Palicson alkotja meg a maga szögletét. „E szögletemben, akárha egy kis, privát Azúr-parton, fürdő- és nyaralóvendég vagyok... Ám e szögletnek is van holdudvara, a tágasságon belül ezt a szögletet is be kell élnem... ha nincs valós szögletem, üresbe süt a napom...” Nos, Tolnai Ottót ez nem fenyegeti. A holdudvar sem hiányzik. Az viszont minden eddigi siker, elismerés ellenére igen, hogy Tolnai Ottót a szélesebb magyar kulturális közvélemény és a nagyvilág (túl Szerbián) ismerje, érdeme szerint. A Magyar Irodalmi Díj erefelé nyithat utat. A Magyarország Európában Alapítvány és a díjat szavazattöbbséggel neki ítélte zsűri önmagát tiszteli meg azzal, hogy a 2004-es legjobb magyar könyv szerzőjét Tolnai Ottóban látja, Tolnaiban, aki a Tarkovszkij-zóna magyar prozodiáját teremtette meg.